

Ọmụmụ Asụsụ Igbo ka Ọ dị Taa n'Ụlọ Akwụkwọ dịgasị na Steeti Enugwu, Naijiria

Nke Si n'Aka

Dr. Christian E. Ogwudile

Ngalaba Amụmamụ Igbo, Afriika na Nzikọrịtaozi
Mahadum Nnamdị Azikiwe, Oka

Ụmị edemede

Ịsiokwu nchọcha a bụ ọmụmụ asụsụ Igbo ka ọ dị taa n'ụlọ akwụkwọ dịgasị na Steeti Enugwu, Naijiria. Mbumnobi nchọcha a bụ ile anya mara ihe a ga-eme ka ọndụ ọmụmụ asụsụ Igbo gbanwee n'otutu ụlọ akwụkwọ dị na Steeti ahụ, ma nwee ike ikwuru chīm dī ka ogbo ya ndi ozo dī ka Yoruba na Awusa. Ozo bụ imata ihe na-ebute odida nye ya bụ asụsụ n'ụlọ akwụkwọ ndi a. Atutu a gbasoro mee nchọcha a bụ atutu njirime. Nchoputa gosiri na ufodu ihe ndi na-eso ebutere asụsụ Igbo odachi bụ ufodu ndi nne na nna ugbo a. Ufodu n'ime ha anaghi eji asụsụ Igbo azulite umu ha n'ezinaulo ha di iche iche. N'aka nke bu na otutu ulo akwukwona steeti Enugwu, okachasi nke ndi nkiti nwe anaghi akuzi asusu Igbo. Umu amaala Igbo ufodu enweghi mmasi n'isu asusu Igbo na otutu ihe ndi ozo. Nke ka njo bu na gomentị emeghizi ya ka o buru iwu na nwa amaala Igbo o bula ga-eleleriri asusu Igbo n'ule Wayeki. Ufodu ndi na-akuzi ya, ejighi ya kporo ihe. Ha anakwughi ekwe ka umu akwukwo suo Igbo na klasi. Onye suo ya, a daa ya nra. Ha na-ahutazi asusu Igbo di ka nke ndi iti mpataka, na-amaghi ihe o bula. A gbasoro usoro sovee were mee nchọcha a. Ochocha tuputara aro ndi a: ndi Igbo niile ga-agba mbo jiri naani asusu Igbo azulite umu ha karija iji asusu Bekee. Gomentititi kwesiri ime ya ka o buru iwu na ulo akwukwo niile di na Steeti Enugwu na kwa ala Igbo gbaa gburugburu ga na-amu asusu Igbo bido n'otaakara ruo na koleji. Ha kwesikwara ime ya ka o buru iwu na nwa akwukwo o bula bu onye Igbo no n'ulo akwukwo koleji na steeti Igbo, ga-eleleriri asusu Igbo n'ule wayeki. Ndi mbiputa akwukwo na ndi nta akuko ga-agba mbo hu na ha na-ebiputa ma na-edeputa akwukwo na ozi ha n'asusu Igbo karija n'asusu Bekee n'ih na ebe onye bi ka o na-awachi.

Okwu Mmalite

N'ezi asusu, ndi Igbo ahughi asusu ha n'anya. Ndi Igbo bu nsogbu diiri asusu Igbo n'ih na ha ejighi asusu ha kporo ihe o bula. A turu ilu si na "ihe na-esi nkakwu isi di ya n'okpukpu". Nke na-egosi na o bu ndi Igbo n'onwe ha ji aka ha akwanye asusu Igbo n'olulu onwu. Ha na-ahuta ya di ka asusu ndi iti, nke ndi amaghi ihe ha na-eme. Ndi Igbo weeree asusu ha di ka nke ndi azu obodo na nke ndi amaghi akwukwo n'ih na onye o bula na-asu Igbo amaghi akwukwo. Ha huru ya ka asusu ndi nzuzu na nke ndi enweghi olileanya, kpatara na ufodu ndi nne na nna ugbo a jiri juwaa

isi iji ya zulite ụmụaka ha. Ha na-eche na onye ọtara asụsụ Bekee amarala ihe niile dị n'elu ụwa maka na o sozị na ndị laferela n'amaghị na nwa ụkpāna na-ere n'okụ sị na ya na-aha mmanụ

Ndị Igbo bụ ndị o ji ihe onye ọzọ anya isi, n'ihia na ha ahapụla Igbo ha bụ, ghọzịa ndị Bekee site n'ihapụ asụsụ na omenala Igbo werezie nke Bekee hiwe isi, “ndị ọcha nna ha dị oji”. Ụdị omume a, ziputara omume onye ańujughị ara nne ya afọ nke joburu udele ma sigbuo nkakwụ n'isi. A ma asụsụ dị ka ihe e ji ama mba ma burukwa ugwu mba ọ bula were. Obodo ọ bula tufuru asụsụ ha efuola n'ihia na ha atufuola njirimara ha. Ndị Igbo nozị mmadu mmadu na-emezi mmuo mmuo. Onye kpoo oba ya mpokoro, agbataobi ejiri ya kpoo ntu. Otutu ulo akwukwo di na Steeti Enugwu nke gunyere ma nke ndi nkiti nwe, ndi praimari na ndi koleji anaghi amu asusu Igbo n'ulo akwukwo ha di iche iche. O kwere ghotā na ọ di etu a n'ulo akwukwo niile di n'ala Igbo. Ebe ọ kacha njo bụ na ndi nkuzi na-ada nwa akwukwo ọ bula suru Igbo na klasi nra ma ọ bu taa ya ahuhu n'ihia na ọ suru asusu ala nna ya. Tufiakwa! O buru ogwu, ọ gaghị ere. Ụdị onodu di etu a meziri ka ujo na-atu umuaka n'isu asusu Igbo ma n'ezinaulo ha ma n'ulo akwukwo ha di iche iche. Nke a meziri ka ọ buru asusu Bekee ka ha nabatara di ka nke nne na nke ha hukarisiri n'anya. Onodu a meziri ha toputa mmadu, ha ana-atazi asusu Igbo ata n'ihia na ọ ga na-akpozi ha ukwu n'onu maka na a naghị amuta aka ekpe na nka. Ndị nne na nna nandị nkuzi mere ha arachaghị onu ha, uguru were nara ya ha rachaa.

Nke buzi nke chupuru nwa Mgbogoye be di ya bu na nkuzi na omumu asusu Igbo kuru afọ n'ala. Onodu ojo a mere ka ọ buru ihe nhiamaa nye ndi nkuzi na-akuzi Igbo ma umu akwukwo na-amu ya bu asusu amu nsogbu n'ebe ọ di ukwu asusu a bu nke ndi Igbo na-asu kemgbe uwa bidoro. O bukwa ya bu njirimara ndi Igbo. Asusu Igbo so n'asusu ato putara ihe a kacha asu n'ala anyi a bu Naijiria, burukwa otu n'ime asusu goomentị ka ọ buru ndi a ga na-amu n'ulo akwukwo digasi n'ala Naijiria. Asusu Igbo zuru oke, so onye aghotaghị ebe isi akwa kechiri na-ewere na asusu Igbo zughi oke. E nwere otutu olu di iche iche n'asusu Igbo. O bu olu ndi a di iche iche ka a kpoo olundi. Olundi a niile di iche iche bugbado asusu Igbo. Nke a ka e ji asi na Igbo na-asu n'olu n'olu, ma ha kwaa ukwara, ọ buru otu. Ndị Igbo kwenyere na ihe onye nwere ka o ji eme onu, n'ihia ya asusu a bu nke onye Igbo ọ bula kwesiri iji na-eme onu ma kwudosie ike na ya maka na nke m bu nke m, ma nke anyi bu nke anyi. N'ezi okwu, asusu bu ofo nna nyere nwa ya wee nwuo, nwata tufuru ofo nna ya nyere ya, ibe ya na-eme ihe ike n'ama obodo, o si owere gbafuo. Onye hapuru asusu ya tufuru ugwu na njirimara ya. Asusu bu e jewe, a ghaghị, nke Chineke nyere agburu ọ bula iji na-enwe mmekorita n'etiti onwe ha. E wepu asusu, o nweghi onye ga-ama ihe ọ ga-eme iji kowaputa ebumnobi ya di iche iche. N'ihia ya, asusu bu uzọ mmadu na ibe ya ji akowaputa onwe ha, kwuputa ihe di ha n'uche, gboo mkpa ha na otutu ihe ndi ozọ di iche iche. Nke ozọ bu na e nwere otutu olundi n'asusu Igbo nke nwere ike idi iche na nke ibe ha. O bu ihe ndi a niile kpalitere mmuo ochocha.

Ntuleghari Agumagu

Asusu Igbo bu ihe mbu e ji mara ndi Igbo. O bukwa asusu onye ọ bula n'ala Igbo kwesiri ima nke oma. Di ka Apakama (2006: 16) siri kwu, “asusu Igbo bu asusu a na-asu n'akuku a na-akpo ala

Igbo. Akukụ ala Naijiria ebe bu ala Igbo bukwa ndi na-asu asusu Igbo bu Abia, Anambara, Ebonyi, Enugwu na Imo”. O kwukwara na o di ezigbo mkpa ma kwesi ekwesi ka onye o bula bu nwafo Igbo na-asu asusu Igbo ma nwee mmasi n'isu ya. Apakama, (2010: 2) gakwara n'ihu kwuosi “asusu Igbo ataala ahuhu n'ebe o di ukwu site n'ila azu nye asusu ndi ozo”. O kwara na ihe ndi ozo socha adola asusu Igbo azu bu ndorondoro otografi, ndi a ga-iji olundi ha ede asusu Igbo. N'ezie okwu, n'etiti ndi okammuta na ndi okankuzi di iche iche, e nwebeghi nkwekorita gbasara usoro doro anya e si ede Igbo taa. Ndi o bula na-edede etu ha siri kwekorita n'ulo akwukwo nke ha. N'echiche Mbah (2014), e nwere otu usoro edide Igbo abuo. Nke mbu bu otu ndesa okwu Igbo ebe nke abuo bu otu ndeko okwu Igbo. O kwuru na ihe di mkpa bu odee igbaso nke o bula masiri ya n'abughi o desakata, o deko. Ofomota (2013:35) kwara na asusu Igbo bu asusu onye o bula kporo onwe ya onye Igbo na-asu. O kwukwara na e nwekwara ndi ozo na asu asusu Igbo na steeti Igbo ise ahu. Ha bu: Akwa-Ibom, Bayesa, Kros Riva, Delta na Rivas

N'olu Mbata (2010:69) n'ime Onwubie na Okere (2018:91) “asusu bu uzo gbara okpuruku ndi mmadu ji ekwuputa mbunuche ha ma gbokwaa mkpa ha di iche iche, a sikwari na o bu nke e kwuru n'onu ma o bu nke e dere ede n'akwukwo”. N'aka nke ya, Epuchie (2009:35) kwara na odida asusu Igbo si ndi Igbo n'aka. Okwukwara nandi Igbo anaghi enwe afo ojuju n'asusu ha ma ncha. Di ka o kwuru, “nne ewu na-ata agbara, nwa ya ana-ele ya anya n'onu”. Nke a putara na ebe ndi nne na nna ugbo a anaghi eji asusu Igbo azulite umu ha n'ezinaulo ha, keduzi ihe a turu anya n'aka umuaka ndi a gbasara asusu Igbo? A si na aha mmadu bara nkita ya ka o na-aza. Mgbe o bu na Chukwu kere uwa kenyere ndi Igbo n'ala Igbo mee ha ka ha buru ndi Igbo, ha agaghi agbata ya n'oso n'abughi inabata asusu Igbo. Nkita anaghi agbanahu odu ya n'oso n'ihu na ogu ahu mmadu ma na o gaghi agbanahu, o kwuru otu ebe nara ube mma n'ihu ya onye o bula kporo onwe ya nwafo Igbo, ga-ejiriri asusu a kporo ihe, ka ama ogo “onwu” a na-agba n'isi asusu a ghara ibia na mmezu.

Okere (2013:1) n'ihu onodu ogbasaghi m n'ebe asusu Igbo di, kwuputara na asusu Igbo bu ndi Igbo niile nwe ya, na o bughi naani ndi okenye. O kwuru nke a n'ihu nleda anya umu ntorobia ala Igbo na-eleda asusu ha. O gbatikwuru ya site n'ikowaputa na asusu Igbo bu nke Igbo na asusu e jiri mara ha. Ha bukwa ndi a maara di ka ndi Igbo. Anumudu (2016:13) n'ime Onwubie na Okere (2018:92) kwara na asusu bu otu n'ime ihe e ji akowaputa agburu mmadu si na ya. O bu uzo e si ezi ozi burukwa ihe e ji eche echiche na uzo e si amata akparamaagwa na omume mmadu. Asusu na-akowa ebe mmadu siri puta. Di ka Obieze (2009:77) siri kowa, “asusu bu ihe mmadu na ibe ya ji emekorita n'udi izi ozi, ikwukwara okwu, ikwuputa ebunuche na echiche onye, n'agbanyeghi ebe onye si bia, afo ole onye di, ma onye ahu o di ocha ka o di oji”.

Emetumah (2012) kwuru na n'agbenyeghi na ndi National Policy on Education (NPE) (1981) mere ya ka o buru iwu na a ga-iji asusu olu nne were na-akuziri umuaka ihe malite na otaakara ruo na koleji ka o buru asusu ga-agba mgborogwu n'ime umuaka ndi a, ma nke a ekweghi omume. Gomentu nandi na-ahu maka iwu a ejighi iwu ha kporo ihe o bula. Ndi isi ulo akwukwo na ndi nkuzi na-eji asusu Bekee akuzi asusu Igbo n'ulo akwukwo ufodu na-emekwa ya. O kwere ghota na nwatakiri na-aka aghota asusu olu nne osiiso kariya asusu ozo, ebe o bu nandi Igbo nwere nkwenye na a na-esi n'ulo mara mma puwa ezi. Na ha mutara asusu olu nne ga-enyere ha aka ebe

o di ukwu iṃuta Bekee na asusu ndi ozo. Emetumah gakwara n'ihu kowaputa na o bu ihe mwute na o bu ndi nne na nna ndi Igbo ole na ole na-asuru umu ha asusu Igbo n'ezinaulo ha. Otutu ndi ozo bu asusu Bekee ka ha ji azulite umu ha. Nke a bu ihe jogburu udele ma sigbuo nkakwu n'isi maka na a bja n'ala ndi Awusa na Yoruba, ha ji asusu ha kporo ihe. Ha ji ya akpa nganga, jiri ya egwuri egwu. Ha na-asu ya ebe o bu la ha no di ka n'ahia, n'ogbako, n'okporo uzo, n'ulo uka, n'ulo akwukwo, n'ime ugbo ala na kwa ebe o bu la ha hutara onwe ha, ma ndi Igbo ji asusu Bekee hiwe isi. Ndi Igbo, ndonu maka na o buru na mmadu asighi na ya no ebe a, o nweghi onye ga-ama ebe o no, tetenu n'ura unu mu anya arahu.

N'aka nke Okafu na Ewelukwa (2012:1), asusu bu uzo ndi mgbe ochie cheputara ka mmadu na ibe ya wee na-ekwukorita okwu, na-agwarita ibe ha ihe ha chorokoro ka a mata n'etiti onwe ha. Ha gbakwunyekwara na asusu bu ihe e ji ama mba, ya mere na mba o bu la hapuru asusu ha marakwa na ha efuola kpamkpam. Ha gara n'ihu kowakwaa asusu di ka otu n'ime onyinye chukwu nyere mmadu bu nke mere mmadu jiri di iche n'ebe umu anumanu ndi ozo no. O bu nke a mere na o bu naani mmadu nwere ikekere isu asusu n'ihia na so mmadu ka Chineke kere n'oyiyi ya.

Asusu di ka Ofomata (2012) siri kowa, bu ihe na-eweta mmekorita n'etiti mmadu na ibe ha, obodo na obodo, mba na mba, nke gosiri na ndi mmadu o bu la nwere asusu ha na-asu. O bu asusu ndi ahia ha na-asu ka ha ji amata ihe ndi gbara ha gburugburu na kwa uwa ha no n'ime ya. O bu ihe ndi a niile ziputara na asusu di oke mkpa na ndu ndi mmadu na kwa ndu agburu o bu la n'ogborogborodo a. Obodo o bu la kwere ka asusu ha nwuo, aburula obodo nwuru anwu maka na asusu obodo bu aha obodo. Asusu Igbo bu ndi Igbo nwe ya burukwa ihe e jiri mara ndi Igbo. Mana asusu Igbo na-enwezi ihe odachi di iche iche n'osusu na nkuzi n'ulo akwukwo digasi n'ala Igbo, okachasi na Steeti Enugwu.

Echiche ndi Odee ufodu gbasara Isiokwu A na-Eleba Anya

N'ebe a, ochocha lebere anya n'ihe ufodu ndi odee derela banyere isiokwu nchocha a. Di ka Opara (2009:12) kwuru na "n'ulo akwukwo ufodu anyi nwere na gburugburu anyi taa, onodu asusu Igbo buzi ihe ihere n'ebe ndi Igbo nwe ya no, n'ihia na o nweghizi ihe di ka nkuzi na omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo anyi di iche iche ugbo a". O gakwara n'ihu kwuo na ndi Igbo bu ndi ngala juru ahia nke mere na ha ejighi asusu ha kporo ihe o bu la. Nke a kpatara na umu akwukwo anyi ejizighi omumu asusu Igbo kporo ihe ma o bu hu ya ka ihe di mkpa imu n'ulo akwukwo.

N'aka nke ya, Egeonu (2016:5) kwuru na usoro omumu asusu nke agumaakwukwo "National Policy on Education N. P. E." (1981) siri na usoro omumu ihe na praimary ga-aburiri n'asusu gburugburu (ogige) nwata, ya bu asusu nne jiri zuo nwata. O gakwara n'ihu kwuo na o buru na ndi nne na nna bido n'ezinaulo suwara umu ha asusu Igbo, umu ha aghaghi ima asusu Igbo nke oma n'ihia na a si 'kuziere nwata uzo o ga-eso, o tolite, o gaghi ahapu uzo ahia". O bu nke a so na ihe goomentu etiti jiri mee ya ka o buru iwu na 'National Policy on Education' (2004) na "a ga-eji asusu e jiri chee nwa ara kuziere ya akwukwo n'afu atu mbu ya n'ulo akwukwo". Ha kwuru nke a n'ihia na ha maara na umuaka chefuo ihe niile, ha agaghi echefu ara nne ha.

Amos (2015) n'okwu nke ya kwuru na o di oke mkpa ka e jiri asusu Igbo na-akuziri umuaka ihe bido n'ogo praimari nke mbu ruo na nke ato ma tinyekwara umu akwukwo ndi sitere n'afoto ruo n'afoto iri. O kwuru nke a maka na o bu mgbe ha mutachaara asusu Igbo nke oma ka ha ga-anon'ezigbo onodu imuta asusu ndi ozo. Obidiebube (2007: 112-117) siri n'okwu ndumodu na o di oke mkpa ka ndi Igbo nwekwuo mmasi n'asusu Igbo n'etiti onwe ha. Di ka Oha (2009:58) n'aka nke ya siri kwu "asusu Igbo ka non'azu obodo ma a tunyere ya asusu ndi ozo". O gara n'ihu kwuo na ihe kpatara ndaghachi azu a bu na ndi nwe asusu Igbo anaghi asu ya mgbe na mgbe o bua.

N'ezia asusu, nwa nchocha na-ekwu na onodu a na-ahuta omumu asusu Igbo taa n'ulo akwukwo digasi na Steeti Enugwu na n'ala Igbo gbaa gburugburu na-agba anya mmiri ma na-emebi isi. Ndu agwa o gbasaghi m bu nke juputara ndi Igbo n'ahu gunyere n'ihe ndi na-enye aka akwaba asusu Igbo n'olulu taa. Ebe o bu na ogu mmadu ma na o gaghi agbanahu na o ka mma ikwuru otu ebe nara ube mma, o ka dikwa oke mkpa na anyi bido taa kuziwere umuaka anyi asusu Igbo bu nke ha ka o nwee ike banye n'uburu ha ma gbaa mgborogwu n'ime ha maka na ihe onye nwere ka o ji ana aka.

A choputara na n'ezie na omumu asusu Igbo na-adaghachi azu ebe o di ukwu na Steeti Enugwu nke otu n'ihe kpatara ya bu anaghi enye asusu Igbo ohere di ka e si enye ngalaba amumamu ndi ozo di ka asusu Bekee na nkuzi na omumu ya. Mgbe ufodu, o bu naani otu ugboro n'izu uka ka a na-eweputa maka omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo ufodu ndi na-amu Igbo. Asusu Bekee, French na ndi ozo ka a na-enye ezigbo ohere zuru oke maka amumamu a na-amu n'ulo akwukwo. Ndi Igbo bu ndi huru asusu ndi ozo n'anya kariya nke ha, horo umu umu chie ozo, horo umu umu gbuo ichi bu ihe jogburu onwe ya. Ozo di ka ibe ya bu na ndi nkuzi Igbo na-ejizi ohere ndi ahụ e tosiri iji kuzi Igbo eme ihe ndi ozo etosighi omume n'ulo akwukwo di ka ire ngwa ahia ha na iku asiri ma o bu jiri ohere ahụ gaa ebe masiri ha.

Ihe ndi na-ebute ndaghachi azu asusu Igbo

E lebaa anya na ndaghachi azu a asusu Igbo na-adaghachi, o nwere ihe ufodu ndi kpatara ya n'ihina awo anaghi agba oso ehie n'efu. Ufodu n'ime ha gunyere ndi a:

Ezinaulo nke O Bu Nne na Nna Bu Isi

Onodu ndi mbiarachia nyere asusu na omenala Igbo banyeere otutu ndi nne na nna Igbo aja n'ukwu ikpo asusu Igbo asi. N'otutu ezinaulo n'ala Igbo taa, a na-ahuta ya ka ihe aru isuru umuaka Igbo. Ufodu ndi nne na nna amaala iwu nye ndi ezinaulo ha, ndi na-elekota umu ha na kwa ndi nkuzi umu ha, ka ha ghara isuru umu ha Igbo. Mbata (2009) n'ime Nnyigide (2018:155) choputara na otutu nne na nna ndi Igbo anaghi enye umu ha nkwado imu asusu na omenala Igbo n'ulo akwukwo di elu. Di ka o siri kowa, ha kara nwe mmasi n'iza nne ma o bu nna Dokita ma o bu Njinja kariya iza nne ma o bu nna onye guru asusu Igbo. Nwa ukpana na-ere n'oku chere na ya naha mmanu. Nne na nna ndi ahụ chere na o bu ihe oma ka ha na-emere umu ha n'amaghi na o bu nduhie uzo ka ha na-eduhie ha.

Dị ka Anụmụdụ (2016:15) siri kowa ihe Fafunwa (1983:395) kwuru si “nwata na-amuta ihe nke oma site n’olu asụsụ nne na nna ya”. Egeonu (2010:120)n’ime Temibola (1988) siri na otutu obodo ndi mepere emepe jiri asusu ha muo ihe omumu na nke nkuzi na kwa nkanuzu. Ihe nke a jiri di ire bu na ha nyere omumu na nkuzi asusu ha ezi nchekwa site n’iji ya na-akparita uka n’ulo ha di iche iche, na-asukwa ya asu n’emeghi ihere o bua; mana ezinaulo ufodu ndi Igbo na-eji asusu Bekee amalitere umu ha di ka asusu olu nne ha.

Ndi nne na nna achoghi ka umu ha tinye uchu n’ihe omumu asusu Igbo n’ulo akwukwo. Ha anakwughi asuru ya ha n’ulo ha, o kachasi ndi oso mmiri achubanughi n’ulo akwukwo ya bu ndi ejenubeghi akwukwo na ndu ha. Nke bu okoro bu na ha anaghi aba umu ha aha Igbo. Otutu umuafu Igbo jizi aha Bekee mere aha nna ha di ka ‘Peter Agnes’ ma o bu ‘James Edwin’. N’uche ndi nne na nna, umu ha isu Bekee ziputara na ha maara akwukwo nke oma, nke bu asi ocha. Umuka na-ewezi na isu asusu Igbo n’etiti onwe ha bu mmadu iweda onwe ya ala na mkpari onwe ya n’ihi na o na-egosi na o maghi akwukwo.

Nchocha a na-ekwusi ike na o di nnukwu mkpa ka e nwere ehie chowa ewu ojii tupu chi ejie maka na o si taa diwa mma, nsogbu agaghi adi. Nwamaufu (2012) kwusiri ike na ikwalite asusu Igbo bu oru diiri nne na nna. O si, “ikwalite asusu Igbo kweiri isite n’anyi. N’ihi na o bu anyi na umu ntakiri anyi na-anokari”.

Ndi Nkuzi

E nwere nsogbu n’ebe ndi nkuzi na-akuzi asusu Igbo n’ulo akwukwo ufodu ndi a na-eme asusu Igbo n’ihi na ufodu n’ime ha amachaghi ihe ekwe na-aku n’asusu a. Ufodu bu ndi agughi asusu Igbo na mahadum. O bu naani na ha si na ha ga-akuzinwu Igbo ka e jiri nye ha oru n’amaghi ntola di n’ikuzi Igbo. N’aka nke ozo, otutu ndi mmadu hutara ndi nkuzi Igbo di ka ndi amaghi akwukwo, bu naani oge ka ha gara gbuo na ulo akwukwo di elu. Nke a so n’ihe kpatara e ji eji ha eme ihe ochi na-akpo ha ndi ‘Igbo Igbo-B K.’ O sokwa mee ihe otutu umu amaala Igbo nwere mmasi igu asusu Igbo na mahadum jiri laa azu n’ihi na ha achoghi udi akomoonu ahụ. Ozo di ka ibe ya bu na ndi kwetara guo ma na-akuzikwa asusu ahụ enweghi ihe mgbamume a na-enye ha di ka a na-eme na ngalaba amumamu asusu ndi ozo ma o bu na sayensi. Ufodu umu akwukwo na-enye ha ajo aha di iche iche nke na-ebutere ha ida mba n’oru ha. Ndi nkuzi ufodu n’ihi amaghi ihe ha na-eme na-eji oge nkuzi asusu Igbo eme ihe abaghi uru di ka igba asiri na ire ngwa ahia ha buru bia, ebe ufodu ga-ejiri so akuko ifo na akuko ndi ozo kogide ya oge ezuo.

Ndi Gogmenti

O bu eziokwu na gogmenti mara iwu maka mmuta na *National Policy on Education* kwuo na o bu asusu olu nne nwatakiri ka a ga-eji na-eme ihe omumu n’ulo akwukwo, o kachasi n’ogo prima nta. A turu anya na nke a ga-enyere nwata o bua aka ikwuputa ihe, isu asusu, igu na ide ihe nke oma. O ga-akwalitekwa mmasi ya n’ebe asusu agburu ya di. Mana n’ezi asusu, a ga-achoputa na iwu a bu naani n’akwukwo ka e dere ya. O nweghi mbo doru anya a huru gogmenti gbara iji hu na a na-etinye iwu ha tiri n’oru n’ulo akwukwo anyi di iche iche.

Mbata (2009: 165) n'ime Onwubie na Okere (2018:89) kwuru "na agwa o gbasaghi m goomentị na ndi onu na-eru n'okwu na-akpaso asusu Igbo adighi mma". Ha gakwara n'ihu si na udi mmasi goomentị na-enwe n'ebe nkuzi na omumu sayensi na nkanuzu di kwesiri ka o rute n'ebe asusu Igbo di. Ihe di ka ego na akorongwa ndi ahụ goomentị na-ebunye ndi nkuzi na umu akwukwo na-amu ihe gbasara sayensi na nkanuzu kwesiri ina-erute ndi nkuzi na umu akwukwo ndi na-amu asusu na omenala Igbo n'ihia na e mee nwa ka e mere ibe ya, obi adi ya mma. Goomentị anaghi enye ndi nkuzi na umu akwukwo Igbo ihe agbamume iji kwalite asusu na omenala Igbo. O dighi atumatu o bu la ndi goomentị weputara iji na-akwalite agamnihu asusu Igbo di ka o di na ngalaba omumu asusu ma o bu ihe omumu ndi ozo, o kachasi na Steeti Enugwu. Ozo, maka nleghara anya ndi goomentị n'ebe asusu Igbo di, umu amaala Igbo guru asusu Igbo na mahadum na n'ulo akwukwo di elu anaghi enweta oru. Ihe kpatara nke a bu maka na goomentị aruputaghi ulo oru di iche iche gbasara asusu Igbo di ka ulo oru na-ebiputa akwukwo akuko n'Igbo, nke na-emeputa ejije di ka o di na Awusa na Yoruba (Nollywood).

Uko Akwukwo Agumagu n'ulo Akwukwo

Di ka Nwadike (2009:18) siri kwu "e nweghi akwukwo agumagu n'ulo akwukwo bu otu ihe gosiri na o nweghi ihe ndi Igbo ji asusu ha eme ma burukwa otu ihe ga-eme ka umuaka ghara idi uchu n'asusu Igbo". N'ezia asusu, e nweghi otutu akwukwo ogugu e dere n'asusu Igbo n'ulo akwukwo anyi di iche iche, o kachasi n'ogo praimari etu o di n'asusu Bekee na ndi ozo sokwa n'ogbatauhie diri omumu na nkuzi asusu Igbo. O hira ahụ ihu nwata akwukwo ji akwukwo o bu n'Igbo ka e dere ya na praimari otu o di na Bekee, Awusa na Yoruba. E nweghi otutu akwukwo agumagu ndi e dere n'asusu Igbo mere ka umuaka ghara inwe mmasi n'asusu ahụ. Akwukwo utasusu na amumamu ndi ozo n'asusu Igbo adighi otutu.

Site na nchoputa o mere, Egbusi (1998:21) kwara na "otutu ndi nkuzi anaghi achọ isu asusu Igbo tumadi imu asusu Igbo n'ulo akwukwo ha". O deputakwara ihe ndi na-ebute na umuaka anaghi enwe mmasi n'ihe gbasara omumu na nkuzi asusu Igbo ndi gunyere ihe ndi a: ndi goomentị enweghi ihe ha ji asusu Igbo kporo, o bu ya mere na ugbo a e mezighi ya ka o buru iwu n'ulo akwukwo niile di n'ala Igbo etu o dibu na mbu. Otutu ulo akwukwo enweghi ndi nkuzi Igbo tumadi ndi a zuru nke oma maka na ndi guru asusu Igbo n'ulo akwukwo di elu pere mpe. Ndi nne na nna anaghi akwado umu ha n'isu asusu Igbo. Ndi goomentị na ndi okammuta eweputabeghi ezigbo silabus e ji akuzi Igbo, naghị enye asusu Igbo ezigbo ohere a na-enye amumamu ndi ozo n'ikuzi ya. E nweghi ngwa nkuzi e ji akuzi asusu Igbo n'usoro di mma. Asusu Igbo bu asusu olundi o na-eme ka nkuzi na omumu asusu Igbo di ufu n'anya ndi nkuzi na umu akwukwo. Ndi mmadu anabataghi asusu ahụ di ka ihe kwesiri omumu. O nworo anya na site n'edemede a, e nwere otutu nsogbu mere na umuaka enweghi mmasi n'ihe gbasara omumu na nkuzi asusu Igbo. O kwesiri ka goomentị na ndi Igbo n'onwe ha tinye anya na nsogbu ndi ahụ n'ihia na ha mee nke a, asusu Igbo ga-akwuru di ka ogbo ya ndi ozo.

Di ka Akere (2004:8) siri kwu "otutu ndi nkuzi anaghi eji ezigbo akanka akuzi Igbo, ya bu na ha riri mperi n'akanka nkuzi Igbo". O gara n'ihu kwuo na onye nkuzi kwesiri iweputa usoro o nwere

ike iji na-akuzi ihe nke oma na klasị iji me ka a hụ ya dị ka onye tozuru etozu n'ihe o na-eme, nke putara na o buru na e nwee otutu akwukwo ndi e derela n'asusu Igbo, na o gaghị ahia ya ahụ iwere akanka di iche iche kuziere ya umu akwukwo ka ha ga-esi ghotu ya osiso.

Otutu ihe ndi ozo na-ebutekwa ndaghachi azu asusu Igbo na-adaghachi na nkuzi na omumu ya n'ulo akwukwo ugbo a gunyekwara:

Otutu umu akwukwo enweghi mmasi n'ebe asusu Igbo di, n'ihia ya ha anaghi adi uchu n'imu ya. A na-enye asusu Bekee oge karia asusu Igbo na nkuzi ya, n'ihia ya oge e ji akuzi asusu Igbo anaghi ezuru ya di ka amumamu ndi ozo. Otutu ndi nne na nna na-eche na onye na-asu Igbo amaghi akwukwo, n'ihia ya na o bu isu okpookpo Bekee bu mmuta. Nke a mere ha ji huta nkuzi na omumu asusu Igbo di ka igbu oge na amaghi akwukwo. Ufodu umu amaala Igbo si na o nweghi ebe e ji asusu Igbo aga na e jighi ya aga mba ofesi. N'aka nke ozo, otutu ndi nkuzi Igbo bu ndi o na-eme ihere ikwu na ha na-akuzi Igbo. Udi agwa ufodu ndi ulo akwukwo na-akpa n'ebe asusu Igbo di, di egwu. Ha achoghi ka a na-asu Igbo n'ulo akwukwo ha, onye so ya, a daa ya nra ma o bu nye ya ntaramahuru di egwu.

Ihe kacha doghachi nkuzi na omumu asusu Igbo azu na Steeti Enugwu na kwa n'ala Igbo niile bu mwepu e nwepuru asusu Igbo n'ule nwa akwukwo Igbo o bula ga-eleriri'ule WAEC. Na mbu, e meburu ya ka o buru iwu na nwa akwukwo o bula na Najirija ga-emeriri otu asusu n'ime asusu ato goomentu nabatara, ya bu Awusa, Igbo na Yoruba. Ma ka o di taa, o dizighi etu ahu. O buzi onye choo, o mee ya, onye achoghi, o hapu. O buru na o ka di otu o di na mbu, o gara eme ka umu akwukwo tinye uchu n'imu ya. O bu ihe ndi a niile na ndi ozo ohere agaghi ekwe ide ha ebe a mere e ji ewe asusu Igbo eme popi n'ulo akwukwo anyi di iche iche.

Uru Asusu Bara na Ndu Mmadu

Asusu kachasi di mkpa n'imata agburu, nke na otutu mgbe, aha agburu na aha asusu ha na-abu otu okwu. Iji maa atu; Awusa bu aha agburu burukwa asusu ha. Etu a ka o di Yoruba, Efik na Igbo na asusu Igbo. Ebe ha abuo bu otu, ihe o putara bu na e gbura asusu agburu o bula, e gbuola agburu ahu (Ejiofor, 2010:4). Asusu bu ugbo ala e ji ebu omenala na odibendi agburu o bula. Asusu na-emekwa ka agburu o bula jikota onu, na-ewu ewu. Iji maa atu, ndi Briten abughi mba buru nnukwu ibu mana o bu asusu ha mere na ha so na mba na-ewu ewu n'ua niile. Asusu bu ndu agburu etu mmiri siri buru ndu azu. Mmiri taa, azu anwusisia. Otu aka ahukwa, asusu nwuo, agburu anwuo. Asusu na-abanye n'ili, agburu nwe ya ana-eso ya. N'ihia ya o buru na asusu Igbo anwuo, agaghizikwa enwe agburu a na-akpo ndi Igbo. O bughu naani na asusu bu njirimara agburu kama asusu bu otu uzo di mkpa e ji esi ogo ma o bu eziputa ike agburu nwere.

Asusu Igbo bu asusu a na-asu n'ala Igbo niile. O so n'ihe kacha mkpa e ji ama onye Igbo o bula burukwa ihe e jiri mara ha na mba Najirija. Ihe ndi e ji asusu Igbo eme gunyere ihe ndi a: O na-akowa ebe mmadu si puta. O bu mgbe mmadu suru asusu Igbo ka a ga-eji mata onye ebe o bu.

Asụsụ na-azọputa mmadụ na ọ daba na nsogbu na mba ọzọ ma onye obodo ya nọrọ ebe ahụ. Asụsụ Igbo na-eme ka mmadụ nweta ọrụ dị ka asụsụ ndị ọzọ. E ji asụsụ Igbo azụkorita ahia n'ala Igbo ọ bụla. E jikwa asụsụ Igbo ekpezi esemokwu dị n'etiti mmadụ na ibe ya ma ọ bụ nke dị n'ụlọ na n'ama dị iche iche. Ọ bụ asụsụ ka e ji eme emume ọlụlụ di na nwunye na omenala ndị ọzọ di ka iri ji ọhụrụ, akwamozu, igba mmanwu wdg. A na-eji ya akuziri umuaka omenala na ewumewu obodo ha di iche iche nakwa atumatuokwu di ka ilu, akpaalaokwu, agwugwa, okwuntabire, akuko ifo na ndi ozo.

Ka Omumu na nkuzi Asusu Igbo Di Taa n'Ulo Akwukwo

N'ezị asụsụ, ọ bụ naanị onye maara ihe ma ụma na-ajụ nne ya ma ụgboguru ọ na-amị anyụ. E ji anya ama ọka chara acha. Onye ọ bụla ji anya ya ahula na asụsụ Igbo ji nwayọ nwayọ na-anwu. Ọ bụ ihe mwute na ihe ihere taa, na onye Igbo na-ekwu okwu n'asụsụ Igbo ugbo a, na okwu Bekee na-akarizi okwu Igbo. A gaghi ama ma ọ bụ Bekee ka ọ na-asu ka ọ bụ Igbo. Taa ndi Igbo abuo ma ọ bụ kari maara akwukwo, ọ burugodi sooso akwukwo otaakara ka ha gara, na-akparita uka, na ọ bụ Bekee ka ha n-asu. O nweghi onye Igbo ma ndi guru akwukwo ma ndi agughi nwere ike taa suo asusu Igbo ntakiri oge, n'gwotokoghi ya na asusu Bekee. Otutu ndi Igbo guru akwukwo enweghi ike ide ma ọ bụ guo Igbo werewere. N'eziokwu, i choo izonari onye Igbo ihe taa, i dee ya n'asusu Igbo. I hutula okwu nnabata (*welcome address*) ndi Igbo, ndi Igbo na-aguru nnukwu onye obia ha bukwa onye Igbo n'ala Igbo, e dere n'asusu Igbo, ma gukwaa ya n'Igbo? Otutu umuntakiri ndi Igbo amaghi ihe ndi Igbo na-akpo ihe ufodu di ka windo,banana, kitchen, spoon, bed, plantain wdg. O nwere otutu ulo akwukwo di n'ala Igbo taa a na-apia umuaka utari ma ọ bụ daa ha nra ma ha suo Igbo na klasi. Otutu nne na nna na-akpopu umu ha n'ulo akwukwo nnwereonwe na-akuzi Igbo. Nke a ọ bughị ihe jogburu udele ma sigbuo nkawu n'isi? Ndi Igbo bu ndi ji asusu ndi ozo anya isi n'amaghi na nwa ukpala na-ere n'oku si na ya na-aha mmanu.

Otutu ndi nkuzi Igbo bu asusu Bekee ka ha ji akuziri umu akwukwo ha Igbo. Nke a na-egosi na ha anujughi ara nne ha afo n'ihe gbasara asusu Igbo. Ihe a na-anu bu:

Onye nkuzi: *"It is time for Igbo lesson, bring out your Igbo book"*. Mgbe ọ na-arụ aka n' ihe eserese di na mgbo odee, ọ juo ha *"what is the name of this?"*

Otu nwa akwukwo azaa ya: *The name is house*. Ọ bụ ụdi ndi nkuzi anyi nwere n'otutu ulo akwukwo di na Seeti Enugwu na n'ala Igbo gba gburugburu taa. Ihe a ọ bụ omumu na nkuzi asusu Igbo? O nwere otutu ezinaulo n'ala Igbo taa ọ bụ Bekee ka a na-asu na be ha etu e si asu na be ndi ocha, ma nne na nna ma umuaka ha. Ndi nne na nna di etu a bu "say hello to uncle" ma ọ bụ say *hello to untie, how are you?* ka ha na-agwa umu ha, ha jiri kelee onye obia bu onye Igbo ibe ha. A biazia n'ulo ọrụ goomentị, onye Igbo bata, o jiri asusu Bekee na-agwa onye Igbo ibe ya okwu n'ih na ọ buru na o meghi etu ahụ, ọ gaghi enweta ihe ọ choro bia. Taa otutu ndi nnukwu mmadu ndi Igbo kulie igwa ogbakọ ndi Igbo okwu, ihere adighi eme ha ikwu "enweghi m ike ikwu ihe m choro ikwu n'Igbo, aga m ekwu ya na Bekee". O kwuchaa, anyi akuro ya aka. Tufia! Ọ buru

ogwu, o gaghi ere. Asusu o bula a naghị asu asu, ede ede, na-agu agu bukwa onwu ka o na-anwu. Otu ubochi, i nu chararam, o nwuo pii.

Ndi Igbo na-etiwapu okpookpo Bekee n'ala Igbo, na-agwotoko asusu Igbo na asusu Bekee, na-eleda asusu Igbo anya ma ha anaghi elenye anya hu ka umunne anyi ndi Awusa na Yoruba si eme n'asusu nke ha. Ndi Awusa na Yoruba huru asusu ha n'anya ebe o di ukwu. Onye n'ime ha maara akwukwo, maara agu, na-edede, na-asu asusu ha di iche iche. Ha suwa asusu ha, ha asuwa naani ya n'agwotokoghi ya na Bekee. Ha na-asu asusu ha ebe niile; n'ahia, ogbako, n'ulo oriri na onunu n'agbanyeghi na ndi mba ozonon ya ma ha anoghi ya, ma ndi Igbo anaghi eme ihe di otu ahu n'ihia ahughi asusu ha n'anya. Ebe o bula ndi Igbo zuru abuo ma o bu karia noro n'onwe, ha ana-asu Bekee. Onye Awusa ma o bu Yoruba bata n'ulo oru nwanne ha, o bu asusu Awusa ma o bu Yoruba ka ha ga-eji kelee ekele, kparita uka, ma o buru onye Igbo batara n'ulo oru nwanne ya, o suwara ya Bekee iji gosi na ya maara akwukwo. O bu na nke a abughi oke "nsokwu na nzuzu kpu oku nonu?" Ndi Igbo tetenu n'ura nke a unu mu anya arahu. Ndi Awusa na Yoruba anaghi achota ima ma ndi Igbo ma o bu mba ozonon n'etiti ha mgbe ha na-asu asusu ha. Di ka Ejiofor (2010: 41) kwuru:

Anyi ka na-ahu ihe ndi Awusa ka na-eme ugbo a. Ndi Emir ha nwee nnukwu obia abughi onye Awusa n'ihia ufodu, ha nwere asusu Awusa nabata ya... Mgbe President Goodluck Jonathan gara hu Emir Katsina igara ya akwa maka onwu President Yar'Adua, oge President Jonathan kwuchaara okwu n' asusu Bekee, Emir jiri asusu Awusa zaghachi ya.

Ma o maara na Jonathan anaghi anu asusu Awusa.

Ndi Igbo, anyi ahula ihe anyi na-eme onwe anyi. O buru na o bu Emir bjara n'ala Igbo, o bu asusu Bekee bu ihe a ga-eji zaghachi okwu o kwuru. Nke a o bu ujo? O bu na Nwamgbeke amaghi akpu ka o bu na aguba adighi nko? Onye kpoo oha ya mkporo, agbataobi ya enwere ya kpoo ntụ.

Uzo a ga-esi me ka asusu kwuru Chim n'Ulo Akwukwo na N'Ala Igbo Niile

Ndi Igbo kwuru okwu si na "ewu atasia ya, ma okuko abosabeghi ya" n'ihia nke a, o ka di mkpa na anyi chowara ewu ojii mgbe ehie ka di. Asusu Igbo zuuru ndi Igbo oke, anyi ga-ejisi ike kpoo ya ihe di oke mkpa maka na a naghia ahapu isi egwuji olu. Ndi Igbo kwesiri ime nke a ngwa ngwa ka ajo amuma e buuru asusu Igbo na o ga-anwu n'oge adighi anya ghara ibia na mmezu. O kwere ghota na mba o bula tufuru asusu ha alaala ka nai, n'ihia na omenala na ihe niile e jiri mara omenala anyuola ka oku udu mmiri.

Di ka Epuchie (2009:37) siri kwu "ndi Igbo na-ekwu na igwurube jikota ukwu, ha agbawaa ite". Ozonon kwa, o na-abu aka abuo gbakota onu, ha akugbuo ijiji maka na a nyuko mamiri onu, o gbogofufu. Ilu ndi a niile na-ekwu na oge eruola mgbe ndi Igbo ga-ejikota aka onu gboo mkpa diiri ha n'asusu ha. A si, "a chowa isi ochu e jebe n'uzu". N'iji mee ka asusu Igbo kwuru chim

n'ụlọ akwụkwọ n'ala Igbo niile, ọ bụ ndị nne na nna na ndị nkuzi ka nke a ga-esite n'aka ha dị ire. Ndị nne na nna kwesiri iji asụsụ Igbo na-azulite umụ ha n'ezinalọ ha, jiri ya na-enwe mmekọrịta n'etiti onwe ha, na-akọrọ ha akụkụ ifo na akụkọ dị ahaa n'asụsụ Igbo; na-akuziri ha omenala obodo ha ma tie iwu na ebe ọ bụ na ha na-amụta asụsụ Bekee n'ụlọ akwụkwọ, na a chọghị ka a sụọ asụsụ Bekee n'ezinaụlọ ha. Nwatakiri ọ bụla nupuru isi n'iwu ahụ, nne ma ọ bụ nna ataa ya ahụhụ.

N'akụkụ nke ndị nkuzi, gọọmentị ma ọ bụ ndị na-ahụ maka inwe ọrụ nkuzi ga-agba mbọ hụ na ndị a na-enwe n'ọrụ nkuzi asụsụ Igbo bụ ndị maara ihe ekwe na-akụ n'asụsụ Igbo, ya bụ ndị gụrụ asụsụ Igbo na mahadum ma ọ bụ kolejị keedukeshon. Ọ bughị ndị gụrụ ihe omumụ ndị ọzọ ma n'ihị na ọ bụ na ngalaba asụsụ Igbo ka ohere di, a si ha gaa kuziwe Igbo. Mgbe ahụ ọ jide asụsụ Igbo gburie, kpodo ya isi n'ala. Ọ bụ ụdị ndị a na-eji asụsụ Bekee akuzi asụsụ Igbo. Nke bụ nkugo, ọ bughị nkuzi. Ọzọ di ka ibe ya bụ, na a ga-amachi onye nkuzi ọ bụla iji asụsụ Bekee kuzi Igbo n'ụlọ akwụkwọ niile di n'ala Igbo. Onye nkuzi ọ bụla e nwetere na-eme nke a, a chọọ ya n'ọrụ mara na ọ maghi ihe ọ na-eme. Ọ di mkpa na onye nkuzi ọ bụla na-akuzi Igbo nwere silabus Igbo nke ga-enyere ya aka ima ihe ọ ga-akuzi na usoro ọ ga-agbaso n'ikuzi ya ka umuaka ghota ya nke oma. Ọ ga-esite n'usoro amumamu nkuzi Igbo di iche iche di ka: ekwumekwu, agumagu, edemede, utoasusu, akuko, kompozishon, egwuregwu, abụ, omenala na ewumewu na ngalaba ndi ozo mejuputara omumu asusu Igbo akuzi, n'ihị na ọ bụ ezi usoro di mma maka asusu. Ndị nkuzi ga-eme ya ka ọ buru iwu na nwa akwukwo ọ bula suru asusu Bekee na klasi mgbe ha na-eme asusu Igbo, ga-ata ezigbo ahuhu. E tosighizi ime ka nwa akwukwo ọ bula suru Igbo n'ulo akwukwo di n'ala Igbo taa ahuhu ma ọ bụ kwuo ugwo ọ bula maka na nke a bu aru kpu oku n'onu. Ndị nkuzi kwesiri igba mbọ hụ na e nyere nkuzi na omumu asusu Igbo ezigbo ohere, ọ burugodu nke kariiri ihe omumu ndi ozo n'ulo akwukwo maka na nke m ka nke anyi. Ihe onye nwere ka o ji anya isi. Ọ di oke mkpa na ndi nkuzi na-eji ezigbo ngwa nkuzi akuzi asusu Igbo maka na hu m n'anya ka nu m na nti. Ngwa nkuzi na-eme ka umuaka were anya ime mmuo ha na-echeta ihe onye nkuzi kuziri na klasi. Ikpo umu akwukwo gaa njem nlereanya di ka ulo ebe e nwegasiri ihe okpu, ebe a na-akpugasi akorongwa Igbo di iche iche, di mkpa na nkuzi na omumu asusu Igbo. Ọ buru na ndi nkuzi Igbo gbasoo usoro ndi a n'ikuzi asusu Igbo, ọ ga-abu a kwaa ọ kwuru na bia lele kari dia ogbo ya ndi ozo n'ala anyi bu Naijiria.

A bia n'ebe ndi goomentị no, ha ga-agba mbọ weputara asusu Igbo anya nke oma maka na ọ bụ asusu ha. Ha ga-ahụ na ego e weputara maka asusu Bekee ka a ga-eweputara asusu Igbo, hapu ime horo umumu gbuo ichi, horo umumu chie ozo maka na e mee onye ka e mere ibe ya, obi adi ya mma. Ha mee etu a, ọ ga-enyere ndi no na ngalaba asusu Igbo aka inweta akorongwa niile ha choro maka nkuzi na omumu asusu Igbo. Nke ozo bu na goomentị ga-eme ka nwa akwukwo ọ bula no n'ulo akwukwo di n'ala Igbo na-amu asusu Igbo. Ọ dikwa mkpa na ha weghachiri iwu e tibururu na mbu na nwa akwukwo Igbo ọ bula na-agu akwukwo na Steeti Igbo ga-elereriri asusu Igbo n'ule WAEC. Onye emeghi nke a, ọ mara na ọ kworo aka tiere okuko aki.

Goomentị ga-eme ya ka ọ buru iwu na nwa akwukwo Igbo ọ bula enweghi kredit n'asusu Igbo n'ule WAEC, NECO ma ọ bụ GCE agaghi enweta ohere igu akwukwo na mahadum di n'ala Igbo.

Nwa akwukwo Igbo o bula enwetaghị pasị n'ule *WAEC*, *NECO* ma o bu *GCE* agaghị enweta ohere iru oru n'ala Igbo.

Alo Onye Nchọcha

Ndi goomentị ga-agba mbọ hụ na e nwere otutu akwukwo ndi e jiri Igbo, okachasi ndi ji Igbo Izugbe dee. N'otu aka ahụ, ndi nkuzi na ndi isi ulọ akwukwo ga na-agba umu akwukwo ume nke oma n'omumu asusu Igbo. Ha ga-eme nke a site n'inye ha agumakwukwo n'efu ma o bu inye ha ihe agbamume ndi ozọ di iche iche. E mee ihe ndi a, o ga-eme ka aguu imu asusu Igbo n'ulo akwukwo guwa umu akwukwo.

O ga-adị mma nke ukwu ma o buru na ndi nne na nna ejiri asusu Igbo zulitewe umuaka ha n'ezinaulo. Umu afo Igbo kwesiri inomi agburu ndi ozọ e nwere na Naijiria di ka Awusa na Yoruba bu ndi ji asusu nke ha anya isi.

Ndi goomentị ga na-achikoba ogbako ndi nkuzi Igbo di iche iche maka iji kuziere ha ihe ufodu di mkpa maka asusu Igbo. Ha ga-emekwa ka e nwee ngwa nkuzi Igbo zuru oke di ka o di n'asusu Bekee, asusu ndi ozọ na amumamu ndi ozọ di iche iche. O buru na e mee otu a, umu akwukwo ga na-enwe mmasi n'omumu asusu Igbo

Ndi nhazi agumakwukwo ga-agba mbọ guzowe iwu na ntuziaka maka nkwalite nkuzi na omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo. Ha ga-enye iwu na nwata akwukwo o bula bu onye Igbo ga-enwetariji asusu Igbo 'ule *WAEC* na *NECO* tupu o banye mahadum. Ha pukwara iguzowe ihe di ka asompi n'ihe omumu asusu Igbo n'etiti klasi na ibe ya ma o bu n'etiti ulọ akwukwo na ibe ya nke a ga-enye ndi meriri ihe onyinye gbara okpurukpu.

Ozọ di ka ibe ya bu nandi isi ulọ akwukwo nandi nkuzi ga-agba mbọ hụ na ha kwusiri inara nwata o bula suru asusu Igbo na klasi ego ma o bu taa ya ahuhu, n'ihia na nwata anaghị efu n'ihe ya. Onodu a na-eme ka umu akwukwo nwee obi iju oyi gbasara omumu asusu Igbo n'ulo akwukwo. Tukwasiri nke a, ndi goomentị kwesiri ime ya ka o buru iwu na tupu e were nwa afo Igbo o bula n'oru, na o ga-abu onye maara asu ma na-edekwa asusu Igbo nke oma. Onye nchocha ji aka na e tinye alo ndi a niile n'oru na asusu Igbo ga-abu a kwaa o kwuru n'asusu mba uwa.

Nchikota

Site n'ederede a, a choputara na otutu ndi Igbo ejighi asusu ha kporo ihe o bula taa. A choputakwara na ndi nne na nna so n'isi a huru kwawa okpu maka iweda asusu Igbo ala n'ihia na umu ntorobia na umuaka Igbo anaghị asu asusu Igbo bu ha kpatara ya. Nke a bu maka na ufodu n'ime ha kara nwe mmasi n'asusu Bekee karija asusu Igbo. Nchoputa ozọ putara ihe ebe a, bu ngwotoko a na-agwotoko asusu Igbo na nke Bekee, nke soro gbupia asusu Igbo, karija onye choo isu Bekee, o suo, onye choo isu Igbo, o suo. A choputara na o buru na goomentị elebagharja anya n'iwu metutara mmuta, o kachasi nke metutara asusu e ji eme ihe omumu n'ulo akwukwo, ma hu

na a na-eji iwu ndi a aru oru etu kwesiri ekwesi, o ga-enye aka mee ka a kpolite mmasi umuaka Igbo n'ulo akwukwo tumadi ndi na-etolite etolite n'ebe asusu ha di. Nchocha a wee na-ekwusi ike ka onye o bula bu nwaafu Igbo gbaa mbo ruo oru diiri ya n'ikwalite asusu na omenala Igbo maka na o ga-enye aka mee ka asusu Igbo kwuru chim di ka ogbo ya ndi ozo.

Edensibija

Akere, C. N. (2004). *Foundation of Igbo Studies*. Onitsha: Asudo University Publishers.

Amos, N. (2015). Nsogbu enweghi mmasi n'omumu na nkuzi Igbo n'ulo akwukwo praimari di n'obodo m bu Umuocheala. Nchocha e mere na ngalaba omumu na asusu Najirija nke Alvan Ikeoku Federal koleji nke edukeshon, Owere.

Anumudu, N. (2016). Echekwaghi asusu Igbo n'ezinaulo: Nsogbu na oghom di na ya. *Ekwe Jonal*. Besing Books Multipurpose Publications, Awka, Anambra.

Apakama, L. M. (2006). *Ndubata n'utoasusu na udaasusu Igbo*. Owere: Divine mercy publishers.

Apakama, L. M. (2010). Language choice and the Igbo language in contemporary times: An Appraisal of the state of Igbo language in Nka. *A Journal of the arts & languages noLL. A publication of the school of arts, Alvan Ikoku federal college of education, Owere Nigeria. PP. 1-6.*

Egeonu, N. G. (2016). Asusu Igbo na mwulite obodo n'Odezuruigbo. PP.1- 11.

Ejiofor, P. (2010). *Ibeku Ndi Igbo Maka Asusu Igbo*. Awka: Valid Publishers

Emetumah, F. I. (2012). Developing a wholistic communication approach towards the teaching of Igbo language in basic schools: A survey of Imo state in *basic education in Nigeria, fundamental exposition*.

Epuchie, D. N. (2009). Asusu Igbo n'oge ochie na oge ugbo a in *Opiike. A journal of Igbo language and culture. Vol. 1, No. 1*. A publication of the department of Nigerian languages, Alvan Ikoku Federal college of Education, Owere. PP.34 -38.

Mbata, C. (2009). Ndi Igbo na asusu ha. Ntuleghari uche in *Opiike. A journal of Igbo language and Culture. Vol. 1, No 1*. Department of Nigerian languages, Alvan Ikoku Federal college of Education, Owere.

Nwadike, I. U. (2009). "Najirija: Asusu, Omenaala na Mmepo Obodo" na jonal Mmota Igbo, 4(1), pp33-37.

Nwamaufu, O. (2012). "Ikwalite asusu Igbo: Oru ndi Nne" in Pilgrims' Guide. A magazine of St Thomas Anglican church women, Oraukwu, Maiden Edition, p. 58

- Nyigide, N. M. (2018). Asụsụ Igbo na Ndu ndi Igbo n'oge gboo na oge ugbo a: Ntuleghari uche In *Achara. Jonalu nkwalite asusu Igbo*. Owere: Ogige Nkwalite Asusu Igbo (Igbo Language Development Centre).PP.152-164.
- Obidiebube, J. I. (2007). "Umunwaanyi Iwulite Asusu na Omenaala Igbo". *Journal of Igbo Studies*.Vol. 2. PP. 112-117.
- Obieze, J. N. (2009). Ikwelite Asusu na Omenaala Igbo site n' Ozuzu Mmota Nkuzi in *Opiike, A Journal of Igbo language and culture*.Vol. 1 No. 1. Department of Nigerian languages, Alvan Ikoku Federal college of Education with Kirino Consultants.
- Ofomata, C. E. (2012). *Omenaala na Odinaala Ndi Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Ofomata, C. E. (2013). *Ndezu Utoasusu Igbo. Usoro Nkuzi na Omumu nke UBE nke ndi Junio Sekondiri*. Enugu: Format Publishers.
- Okafo, C. U. Na Ewelukwa, U. (2012). Nhazi asusu Igbo maka ule sinio sekondiri na koleji, W.A.S.S.C.E., N. E. C. O., G. C. E., J. A. M. B. Onitsha: A.C. Global Publishers.
- Okere, O. F. (2013). Ndi Ntorobia na Asusu Igbo n'oge ugbo a. Edemedede Nchocha nke e mere na ngalaba omumu asusu lingwistiks na Igbo nke Postugrajueti Stodijis, Mahadum Imo Steeti nke di n'Owere.
- Onwubie, B. C. na Okere, O. F. Onodu omumu asusu Igbo taa n'ulo akwukwo praimari na Steeti Imo, in *Achara, Jonalu Nkwlite Asusu Igbo*. Owere: Ogige Nkwlite Asusu Igbo (Igbo Language Development Centre). Pp.89-102.
- Opara, C. E. (2009). "Amumamu asusu Igbo na agamniihu ala Igbo" in *Opiike.A Journal of Igbo language and culture*.Vol. 1 No. 1. Apublication of the Department of Nigerian languages, Alvan Ikoku Federal college of Education, Owere.Pp.9-16.